

**”De rettslige betingelsene for polititjenestemannens
anvendelse av fysiske maktmidler”**

Kandidatnr:
153989

Leveringsfrist:
17.12.2007

Antall ord:
12536

12.12.2007

Innhold

1. Innledning	4
1.1 Presentasjon av tema	4
1.2 Presentasjon av problemstilling	5
1.3 Avgrensninger og den videre fremstilling	5
2. Rettslig grunnlag for politiets maktanvendelse.....	6
2.1 Innledning, og kort historikk.....	6
2.2 Politiloven § 6.....	6
3. De fysiske maktmidlene.....	8
3.1. Generelt.....	8
3.2 Politimannens egen person.....	8
3.3 Håndjern.....	9
3.4 Teleskopbatong.....	10
3.5 Pepperspray.....	10
3.6 Oppsummering.....	11
4. De rettslige betingelsene for maktanvendelsen.....	13
4.1 Innledning.....	13
4.2 De allmenngyldige prinsippene.....	13
4.2.1 Generelt.....	13
4.2.2 Behovsprinsippet.....	14
4.2.3 Forholdsmessighetsprinsippet.....	14
4.2.4 Effektivitetsprinsippet.....	15
4.2.5 Oppsummering.....	15
4.3 "Nødvendig og forsvarlig", jfr. pl. § 6 fjerde ledd.....	16
4.3.1 Generelt.....	16
4.3.2 Presentasjon av rettspraksis.....	17

4.3.2.1 Lovlig maktbruk.....	17
4.3.2.1.1 RG 2002 s. 724.....	17
4.3.2.1.2 RG 1998 s. 1326.....	18
4.3.2.2 Ulovlig maktbruk.....	20
4.3.2.2.1 Rt. 2003 s. 948.....	20
4.3.3 Oppsummering.....	22
5. Vurdering av de rettslige betingelsene for maktbruk.....	24
5.1 Innledning.....	24
5.2 Bør vi ha en detaljregulering i loven for politiets maktbruk?	24
5.2.1 Generelt.....	24
5.2.2. Sammenligning med svensk og dansk rett.....	24
5.2.2.1 Svensk rett.....	24
5.2.2.2 Dansk rett.....	25
5.2.3. Samlet vurdering.....	26
5.2.4 Oppsummering og konklusjon	29
6. Avslutning.....	30
7. Kilder og litteraturliste.....	31

1. Innledning

1.1 Presentasjon av tema.

Politiet er samfunnets sivile maktapparat, og skal opprettholde ro og orden.¹ Dette innebærer at politiet ofte må gripe inn i konflikt- og faresituasjoner som oppstår. Formålene bak inngrepet kan for eksempel være å stanse forstyrrelser, hindre forbrytelser, eller for å ivareta allmennhetens eller enkeltpersoners sikkerhet.² I tilfeller der politiet må gripe inn, kan det ofte oppstå konfrontasjoner der den berørte nekter å rette seg etter politiets ordre. I slike tilfeller vil det som regel være nødvendig for politiet å bruke makt for å tvinge den lovlydige til lydighet, eller for å sette vedkommende ut av spill.³

Det følger av forarbeidene til politiloven at maktbegrepet kan forstås som ”enhver påtvunget fysisk kraftanvendelse mot person eller eiendom.”⁴ Maktbegrepet er også definert i politiinstruksen § 3-2. Det følger av denne bestemmelsen at makt er ”tvangsmessige fysiske inngrep mot person, og mot fast eller rørlig eiendom i tilfelle der denne eiendom blir påført skade”. En naturlig forståelse av ordene påtvunget og tvangsmessig tilsier at inngrepet skjer mot vedkommendes vilje. I denne oppgaven er det politiets fysiske inngrepen mot personer som er det sentrale, så fysiske inngrep mot eiendom vil det ikke sies noe mer om.

Politiet har som eneste etat enerett på å anvende makt under sitt arbeid.⁵ Kort fortalt kan en si at politiet kan benytte seg av makt under et tjenesteoppdrag dersom det finnes nødvendig og forsvarlig.⁶ Polititjenestemannen har dermed rett og av og til plikt til å bruke makt i tjenesten når forholdene tilsier dette. Men all maktbruk fra politiets side forutsetter at maktbruken ligger innenfor *de rettslige betingelsene*⁷ som følger av politiloven. Dersom disse betingelsene er oppfylt, kan politiet anvende makt og maktmidler under et tjenesteoppdrag. Maktmidlene en polititjenestemann da kan benytte seg av, kan være de maktmidlene han til daglig er utstyrt med, herunder *polititjenestemannens egen person, teleskopbatong, håndjern, og pepperspray*.⁸ Disse maktmidlene blir i den videre fremstilling referert til som polititjenestemannens *fysiske maktmidler*.⁹ Bruken av de ulike midlene innebærer enten direkte eller indirekte fysisk kontakt mot en person.¹⁰ Når en polititjenestemann bruker *sin egen person* som maktmiddel, foreligger det fysisk direkte kontakt mot vedkommende. Indirekte kontakt foreligger når polititjenestemannen bruker forskjellige tekniske virkemidler mot en person, som *håndjern, teleskopbatong eller pepperspray*.

¹ Jfr. Auglend, s. 426.

² Jfr. Nilstad, s. 142.

³ Jfr. Auglend, s. 426.

⁴ Jfr. Ot. prp. nr. 22 (1994-1995) s. 60.

⁵ Denne eneretten til å anvende makt er forankret i forvaltningsrettslig sedvane, jfr. også Auglend, s. 426.

⁶ Jfr. ordlyden i politiloven § 6 fjerde ledd. Nærmere om denne bestemmelsen under pkt. 4.3.

⁷ De rettslige betingelsene for politiets maktbruk fremgår av politiloven § 6. Denne bestemmelsen, og de ulike rettslige betingelsene behandles under punkt 4.

⁸ Jfr. Auglend s. 434-439.

⁹ De ulike fysiske maktmidlene behandles nærmere under pkt. 3.2 - 3-5.

¹⁰ Jfr. Auglend, Forelesningshefte, s. 8.

1.2 Presentasjon av problemstilling.

Politiets maktbruk og metoder er ofte omtalt og diskutert i media, men noen saker får mer oppmerksomhet enn andre. Den saken som har vært mest omtalt i den senere tid er *Obiora-saken*.¹¹ Saken gjaldt en pågrepelse av en person ved et servicekontor i september 2006. Under pågripelsen benyttet politiet seg av et omstridt *halsgrep*, og et annet politigrep som heter *mageleie*. Den pågrepne døde kort tid etter pågripelsen.¹² Etter hendelsen ble de aktuelle polititjenestemennene anmeldt for ulovlig maktbruk. Spesialenheten for politisaker har etterforsket saken, og det ble truffet vedtak om å henlegge saken på grunn av bevisenes stilling i mai 2007.¹³ Spesielt etter Obiora-saken har det blitt stilt en rekke spørsmål rundt politiets maktbruk, herunder hvilke fysiske metoder og maktmidler politiet kan benytte seg av, og hvilke betingelser som må være oppfylt for at politiet rettmessig kan anvende dem.

Politiet er avhengig av å ha maktmidler til rådighet i sin tjeneste, og samtidig er det helt nødvendig at publikum har tillit til politiets arbeid. Det er derfor sentralt at politiet kjenner til grensene for maktbruk, slik at myndighetsutøvelsen til politiet skjer innenfor de lovlige rammene. Det kan også anføres at borgere flest bør ha kunnskap til de ulike maktmidlene som politiet har, og når de kan anvendes. Det kan også være viktig at politiet og allmennheten har mer kjennskap til rollen som politiet har i samfunnet.¹⁴

Dette danner således grunnlaget for hovedproblemstillingen i denne oppgaven. Problemstillingen er hvilke fysiske maktmidler en polititjenestemann har til rådighet i hverdagen, og hvilke rettslige betingelser som må være oppfylt for at polititjenestemannen kan bruke disse maktmidlene under utførelsen av et tjenesteoppdrag.

1.3 Avgrensninger og den videre fremstilling.

Når det gjelder politiets maktmidler, konsentrerer denne oppgaven seg om *de fysiske maktmidlene* til polititjenestemannen. Dette betyr at det ikke blir sagt noe om maktmidler som politiets bruk av hund, bil og skytevåpen. Når det gjelder hovedproblemstillingen, vil oppgaven konsentrere seg mest om *de rettslige betingelsene* for politiets bruk av makt og maktmidler.

I det følgende vil jeg under punkt 2 si litt generelt om politilovens (pl) § 6 som politiets rettslige grunnlag for maktbruk, og kort om tidligere rettstilstand. Under punkt 3 skal de ulike fysiske maktmidlene til polititjenestemannen kort presenteres. Under punkt 4 kommer jeg inn på de rettslige betingelsene for politiets maktbruk og bruk av maktmidler, herunder *de allmenngyldige prinsippene*, jfr. pl. § 6 første til tredje ledd, og vilkåret om at maktanvendelsen må være ”*nødvendig og forsvarlig*”, jfr. politiloven § 6 fjerde ledd. Under punkt 5 vil jeg foreta en samlet vurdering av de rettslige betingelsene for politiets bruk av makt og maktmidler. I denne vurderingen vil jeg også blant annet trekke inn en sammenligning med andre nordiske lands rett på det aktuelle rettsområdet. Under pkt. 6 kommer det noen avsluttende kommentarer til det som er gjennomgått.

¹¹ Se påtaleavgjørelse fra Spesialenheten for politisaker, sak nr 060621/200600496, heretter referert til som Obiora-saken.

¹²Jfr. Obiora-saken s. 1

¹³Jfr. Obiora-saken s. 19. I september 2007 har imidlertid Riksadvokaten beordret ny etterforskning av saken, med bl.a. nye vitneavhør.

¹⁴ Se også bl.a. artikkel fra politiets fellesforbunds nettsider: (<http://pf.no/index.gan?id=4932&subid=0>).

2. Rettslig grunnlag for politiets maktanvendelse.

2.1 Innledning og kort historikk.

Politiet har i kraft av forvaltningsrettslig sedvane enerett til å anvende makt.¹⁵ Men ettersom politiet i ulike situasjoner ofte må bruke makt mot lovlydige personer, vil dette innebære et inngrep i vedkommendes rettsfære. På bakgrunn av legalitetsprinsippet¹⁶, kreves det da hjemmel for inngrepet i en rettsregel.¹⁷

Tidligere var politiets maktbruk hjemlet i generalfullmakten. Det var en sedvanerettslig fullmakt, som gav politiet myndighet til å treffe de tiltak som var nødvendige og forholdsmessige for å hindre lovbrudd og for å opprettholde offentlig ro og orden.¹⁸

Ettersom generalfullmakten ikke var lovfestet, ble det vanskelig å trekke klare grenser for det materielle innhold i fullmakten.¹⁹ Det ble derfor av hensynet til borgernes forutberegnelighet, påkrevd med en kodifisering av politiets rammer for maktbruk.²⁰ Den nye politiloven kom i 1995, og med denne ble altså rettstilstanden endret.²¹

2.2 Politiloven § 6.

Politoloven (pl) § 6 angir nå grunnprinsippene for politiets myndighetsutøvelse, og setter opp de rettslige rammene for hvordan en polititjenestemann skal utøve sin myndighet og utføre tjenesteoppdrag.²²

Pl. § 6 lyder som følger:

§ 6. Alminnelige regler om hvordan polititjenesten skal utføres.

”Tjenesteoppdragets mål skal søkes nådd gjennom opplysning, råd, pålegg eller ved iverksettelse av regulerende eller forebyggende tiltak.

Politiet skal ikke ta i bruk sterkere midler uten at svakere midler må antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessige, eller uten at slike forgjeves har vært forsøkt. De midler som anvendes må være nødvendige og stå i forhold til situasjonens alvor, tjenestehandlingens formål og omstendighetene for øvrig.

Politiets skal opptre saklig og upartisk og med omtanke for personers integritet, slik at den som er gjenstand for inngrep fra politiet ikke skal utsettes for offentlig eksponering i større grad enn gjennomføringen av tjenestehandlingen krever.”

Politiet skal anvende makt under tjenesteutførelsen i den utstrekning det er nødvendig og forsvarlig.”

¹⁵ Jfr. Auglend, s. 426.

¹⁶ Legalitetsprinsippet er et sedvanerettslig prinsipp med grunnlovs rang, jfr. bl.a. Andenæs. s. 168

¹⁷ Jfr. Auglend, s. 427.

¹⁸ Jfr. Ot. Prp. nr. 22 (1994-1995), pkt. 2.3

¹⁹ Jfr. Ot. Prp. nr. 22 (1994-1995), s. 16.

²⁰ Jfr. Nilstad og Nilsen, s. 88.

²¹ Lov av 4. august 1995 nr. 53.

²² Jfr. Auglend, s. 409-410.

Pl. § 6 er ikke en selvstendig inngrepshjemmel for politiet, men angir de rettslige rammene og grunnprinsippene for hvordan en polititjenestemann skal utøve sin myndighet, herunder bruken og valg av virkemidler.²³ Normene er allmenngyldige og gjelder uavhengig av hjemmelsgrunnlag, og det saksområdet det opereres på.²⁴

I § 6 gis det anvisning på ulike *allmenngyldige prinsipper*, blant annet på et *behovsprinsipp* og et *forholdsmessighetsprinsipp*, ved at midlene må være ”nødvendige og stå i forhold til situasjonens alvor, tjenestehandlingens formål og omstendighetene for øvrig”, jfr. andre ledd. Disse rammene og prinsippene for politiets myndighetsutøvelse er også tatt inn i politiinstruksen (pi) § 3-1.

Selve maktanvendelsen fra politiet er regulert i bestemmelsens fjerde og siste ledd, som sier at politiet kan anvende makt når det er ”nødvendig og forsvarlig”. Det er en tilsiktet oppbygging av § 6 at maktanvendelsen er regulert i siste ledd.²⁵ Maktanvendelsen skal være et siste alternativ etter at tjenesteoppdraget først skal ha vært søkt oppnådd ved andre og mer lempelige midler, jfr. § 6 første og andre ledd. Pl. § 6 fjerde ledd blir supplert av pi. § 3-2 som er en spesialbestemmelse om politiets bruk av makt.

Hva som ligger nærmere i *de allmenngyldige prinsippene*, og vilkåret om at maktbruken må være ”nødvendig og forsvarlig”, skal gjennomgås under pkt. 4 i oppgaven.

²³ Jfr. Ot. Prp. nr. 22 (1994-1995), s. 60.

²⁴ Jfr. Auglend, s. 409.

²⁵ Jfr. Rt. 2003. s. 948. Dommen blir gjennomgått under pkt. 4.3.2.2.

3. De fysiske maktmidlene

3.1 Innledning.

Forutsatt at *de rettslige betingelsene*²⁶ som pl. § 6 oppstiller for politiets maktbruk er oppfylt, kan en polititjenestemann under et tjenesteoppdrag benytte seg av ulike fysiske maktmidler. Før de rettslige betingelsene presenteres nærmere, skal det under pkt. 3.2 til 3.5 gis en kort presentasjon av disse fysiske maktmidlene til polititjenestemannen, herunder *politimannens egen person, håndjern, teleskopbatong og pepperspray*. I gjennomgangen av de ulike fysiske maktmidlene vil det være naturlig å ta med direktiver, bestemmelser i politi- og våpeninstruksen, og rettspraksis som regulerer bruken av midlene.

3.2 Politimannens egen person

Med sin fysiske og psykiske styrke, er politimannen et maktmiddel i seg selv. Med fysisk styrke kan for eksempel en politimann fysisk fjerne en person, eller bryte ned en person med muskelkraft.²⁷ Politimannens tilstedeværelse kan også anses som et fysisk maktmiddel, som i noen tilfeller er nok til å gjenopprette ro og orden.²⁸ Polititjenestemannens bruk av sin egen fysiske styrke vil videre bli referert til som bruk av *håndmakt*.

Under et tjenesteoppdrag, kan det bli aktuelt for polititjenestemannen å benytte seg av ulike politigrep. I denne sammenheng skal to politigrep presenteres nærmere, herunder *halsgrep* og *mageleie*.²⁹ *Halsgrep* foretas ved å ”legge hendene eller armen rundt den pågrepnes hals og med varierende grad av kraft trykke mot halsen slik at personen pasifiseres og holdes fast.”³⁰ Dette grepet ble tidligere benyttet av politiet under pågripelser, men etter to dødsfall i forbindelse med bruken av grepet, foreligger det nå strenge reguleringer for anvendelsen.³¹ I et direktiv fra politidirektoratet i 2007 blir det presisert at halsgrepet bare kan benyttes i nødverge.³² Dette innebærer at en polititjenestemann bare kan benytte halsgrepet som forsvarshandling når han er utsatt for et ”rettstridig angrep”, jfr. straffeloven § 48.³³ Polititjenestemannen må da for eksempel bli påført vold i form av slag eller spark, for at halsgrepet kan benyttes mot vedkommende. Det kan kanskje anføres at polititjenestemenn ikke ofte blir angrepet under et tjenesteoppdrag, og at halsgrepet derfor sjelden kan benyttes. På den annen side vil det i tilfeller der politiet må gripe inn, lett kunne oppstå slike nødvergesituasjoner.³⁴

²⁶ Jfr. pkt. 4 om de rettslige betingelsene for politiets maktbruk.

²⁷ Jfr. Auglend, s. 434.

²⁸ Jfr. Auglend, s. 435.

²⁹ Jfr. Auglend, s. 435. Benlås kan også nevnes som et tredje politigrep. Nærmere om dette grepet i Auglend, s. 435, siste avsnitt.

³⁰ Jfr. Auglend, s. 435.

³¹ Jfr. Rundskriv G-72/91 21. mai 1991 og G-20/92 av 22. januar 1992, og Obiora-saken. Personene omkom i henholdsvis 1990 og 2006. I forbindelse med etterforskningen av Obiora-saken, kan det kort nevnes at sakkyndige har, i en tilleggsuttalelse i november 2007, sagt at halsgrepet ikke var *direkte* årsak til dødsfallet, jfr. bl.a. <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=186398>. Det lyktes ikke å finne primærkilden for denne uttalelsen.

³² Jfr. Rundskriv 2007/11, s. 3.

³³ Jfr. også Gisle, s. 199.

³⁴ Jfr. Rundskriv 2007/11, s. 3.

Mageleie er et grep som politiet kan bruke for å sette håndjern på en kjempende person.³⁵ Dette grepet innebærer at vedkommende legges på magen, og politiet holder personen nede mens håndjern settes på vedkommende.³⁶ *Mageleie* kan i noen tilfeller være livsfarlig³⁷, og i forbindelse med etterforskning av *Obiora-saken*, ble det lagt føringer for politiets bruk av *mageleie*.³⁸ I et rundskriv fra 2007 blir det presisert at *mageleie* nå bare kan benyttes når det er ”absolutt nødvendig for å få kontroll på en kjempende person”.³⁹ Det er således en streng regulering for anvendelsen av dette grepet. En naturlig forståelse av at det må være ”absolutt nødvendig”, tilsier at *mageleie* bare skal benyttes når ingen andre politigrep anses tilstrekkelige for å få kontroll på en kjempende person i det konkrete tilfelle.

Politets håndmakt kan ha andre ytringsformer enn de nevnte politigrep. En polititjenestemann kan for eksempel i noen situasjoner bruke slag som maktmiddel. Det er imidlertid bare når det er nødvendig, stort sett i nødssituasjoner, og når ”umiddelbar lydighet er nødvendig for å unngå livstruende situasjoner”, at slag er tillatt som maktmiddel.⁴⁰ I nyere rettspraksis er dette fulgt opp, og det blir sagt at slag, og spark, som maktmiddel under et tjenesteoppdrag ”i visse helt særlige situasjoner må ... kunne aksepteres”.⁴¹

3.3 Håndjern

Håndjern er i utgangspunktet et ufarlig og nyttig maktmiddel som politiet ofte benytter seg av.⁴² Bruken av håndjern er nærmere regulert i pi § 3-2, tredje ledd. Det følger av denne bestemmelsen at håndjern kan anvendes på personer som ”under pågripelse eller transport truer med eller gjør seg skyldig i vold, eller der forholdene gir grunn til frykt for at vedkommende vil utøve vold eller flykte”. Pi § 3-2 regulerer dermed bare *når* politiet kan anvende håndjern som maktmiddel. ”Maktmidlets ordinære karakter innebærer samtidig en klar fare for misbruk av rene bekvemmelighetshensyn eller i pønal hensikt som reaksjon på vrangvilje.”⁴³ Det er derfor viktig av selve bruken og påføringen av håndjernene blir gjort forsvarlig. Rettspraksis gir veiledning på *hvordan* håndjern skal brukes, og det blir sagt at håndjern må påføres på en måte som ikke utsetter arrestanten for unødig skade eller smerte.⁴⁴

³⁵ Jfr. Rundskriv 2007/11, s. 3.

³⁶ Jfr. *Obiora-saken* s. 13-14.

³⁷ Jfr. medisinske uttalelser i forbindelse med *Obiora-saken*. Se *Obiora-saken* s. 7-8.

³⁸ I *Obiora-saken* ble *mageleie* benyttet under pågripelsen. Se *Obiora-saken* s. 4.

³⁹ Jfr. Rundskriv 2007/11 s. 3.

⁴⁰ Jfr. Auglend, s. 435.

⁴¹ Jfr. kjennelse fra Høyesterett (HR-2007-01793-A). Saken gjaldt spørsmålet om en polititjenestemanns maktbruk under en pågripelse, herunder slag mot bakhodet mens fornærmede lå på bakken, var rettmessig etter straffeloven § 48. Høyesterett opphevet Lagmannsretten dom om at maktbruken var urettmessig, pga feil lovanvendelse og utilstrekkelige domsgrunner. Lagmannsretten hadde tidligere også kommet til at pl. § 6 var til hinder for at politiet kan bruke slag i tjenesten. Høyesterett sa at dette også var en feil forståelse av loven. Nærmere om pl. § 6 under pkt. 4.1 - 4.3.3.

⁴² Jfr. Auglend, s. 436.

⁴³ Jfr. Auglend, s. 436.

⁴⁴ Jfr. Rt. 1950 s. 1037.

3.4 Teleskopbatong

Teleskopbatongen er et av politiets tre ulike slagvåpen. De to andre typene slagvåpen politiet opererer med er langkølle, og ”trafikkølle”.⁴⁵ I det følgende vil ordene *slagvåpen* og *teleskopbatong* bli brukt om hverandre.

Bruken av slagvåpen i politiet er strengt regulert, og når det gjelder teleskopbatong så er bruken av denne regulert i våpeninstruksen (vi.) § 17 litra b. Det følger av bestemmelsen at batongen bare kan brukes i ”særlige faresituasjoner”, eller når det er siste utvei for å unngå skade. En naturlig forståelse av ordlyden tilsier at det skal svært mye til for at slagvåpen kan benyttes som maktmiddel. Teleskopbatong kan således for eksempel ikke brukes mot en person som *bare* nekter å etterkomme et pålegg fra politiet om å fjerne seg, det må være noe mer.⁴⁶ Når politiet benytter seg av slagvåpen er det alltid risiko for skade, og i mai 2007 ble det sendt ut et direktiv om nærmere regulering av bruken av slagvåpen i politiet.⁴⁷ Her blir det bl.a. sagt at kraften i slaget må ”tilpasses til hvor på kroppen man slår”, og motstanderens ”fysikk og påkledning må også tas med i betraktning”. Direktivet gir i tillegg en uttømmende oppregning av hvilke kroppsdeler politiet skal slå mot dersom kølle kan benyttes som maktmiddel.⁴⁸ Politiets bruk av slagvåpen er således strengt regulert både i instruks og direktiver, og reguleringene, og skaderisikoen, tilsier at det er et fysisk maktmiddel som politiet ikke benytter seg av helt uten videre.

3.5 Pepperspray

Pepperspray er, sammen med tåregass, de to godkjente gasstypene som politiet kan bruke i tjenesten.⁴⁹ Det er imidlertid bare peppersprayen som er en del av tjenestemannens ordinære utrustning, og som kort skal presenteres her. I den videre fremstilling vil ordet *gassvåpen* og *pepperspray* bli brukt om hverandre.

Kriteriene for bruk av pepperspray er de samme som for teleskopbatong, og bruken av pepperspray er således strengt regulert.⁵⁰ Dersom en person blir eksponert for pepperspray, vil sprayen påvirke øyne, hud og slimhinner i luftveiene til vedkommende.⁵¹ Tidligere måtte polititjenestemenn blant annet prøve peppersprayen på seg selv, som en del av opplæringen.⁵² Etter pålegg fra Arbeidstilsynet i 2007 har imidlertid politiet blitt nødt til å endre rutiner, og det er nå slutt på å måtte spraye seg selv med pepperspray under opplæringen.⁵³ Begrunnelsen fra Arbeidstilsynet er at det ikke kan utelukkes at eksponering av pepperspray kan gi øyeskader.⁵⁴ Det foreligger også tilfeller der eksponering for pepperspray har hatt årsakssammenheng med hjerneskade.⁵⁵

⁴⁵ Jfr. Auglend, s. 437.

⁴⁶ Jfr. Auglend, s. 437

⁴⁷ Jfr. Rundskriv 2007/004 s. 2

⁴⁸ Politiet skal bl.a. sikte mot over- og underarm, og lår og legger, jfr. rundskriv 2007/004 s. 2.

⁴⁹ Jfr. St.meld. nr. 42 (2004-2005) pkt. 6.7.2. Se også Auglend, s. 439.

⁵⁰ Jfr. vi. § 17 litra b. Se også pkt. 3.4 om teleskopbatong.

⁵¹ Jfr. Auglend, s. 439

⁵² Jfr. Auglend, s. 439.

⁵³ Jfr. vedtak om pålegg - politiets opplæring i bruk av pepperspray, (<http://www.arbeidstilsynet.no/binfil/download.php?tid=42075>).

⁵⁴ Jfr. Arbeidstilsynets nyhetsarkiv: ”Politiet må endre rutiner for opplæring i bruk av pepperspray”, (<http://www.arbeidstilsynet.no/c26964/nyheter/vis.html?tid=42071>).

⁵⁵ Jfr. artikkel fra politiforum: ”Hjerneskadet av pepperspray”, (<http://politiforum.no/id/2234>).

3.6 Oppsummering

En polititjenestemann er utstyrt med flere ulike maktmidler og metoder i sin daglige utrustning. De ulike midlene kan være svært inngripende i noen tilfeller, og gi alvorlige skader på den berørte. Selv om de fysiske maktmidlene kan anses som sterke maktmidler, er de likevel et mildere alternativ til for eksempel skytevåpen, som klart nok er det sterkeste maktmidlet vi har.⁵⁶ Det kan spørres om de *fysiske maktmidlene* kan rangeres internt. På bakgrunn av det som er gjennomgått kan det hevdes at politiets slagvåpen er det sterkeste og mest inngripende fysiske maktmidlet politiet besitter. Ved bruk er risikoen for skade stor, og skadeomfanget kan bli alvorlig.⁵⁷ Peppersprayen kan kanskje være et mildere alternativ til slagvåpen. Risikoen for skade foreligger også her, men den kan nok sies å være mindre enn ved bruk av slagvåpen. Skadeomfanget kan imidlertid nok bli like stort i noen tilfeller.⁵⁸ Det kan kort nevnes at i Danmark blir slagvåpen og pepperspray også regnet som to av de fire mest inngripende maktmidlene, sammen med hund og skytevåpen.⁵⁹ Videre kan vi si at håndjern og håndmakt er de mildeste og minst inngripende fysiske maktmidlene politiet besitter på bakgrunn av skaderisiko for den berørte. Skadeomfanget dersom politiet benytter seg av et halsgrep, eller for eksempel bruker mageleie for å sette håndjern på en lovlydig, kan imidlertid bli omfattende, og i verste fall fatalt.⁶⁰ Samlet sett ser vi at det er klart at bruken av de fysiske maktmidlene til polititjenestemannen kan medføre en risiko for stor skade på den berørte. Selv om vi i utgangspunktet kan si at politiets slag- og gassvåpen er de mest inngripende fysiske maktmidlene politiet besitter, og at håndjern og håndmakt er mindre inngripende, viser dette også at hvert middel kan anses for å være sterkt i den konkrete situasjon ut i fra hvordan det blir brukt. Det blir derfor vanskelig å si at denne rangeringen er absolutt, men den kan være et utgangspunkt.

Denne rangeringen får igjen betydning for politiets bruk av de ulike fysiske maktmidler under utførelsen av et tjenesteoppdrag. Dersom politiet kan anvende makt og fysiske maktmidler i tjenesten, må det fortløpende foretas en vurdering av hvilket fysisk maktmiddel som er mest formålstjenelig ut i fra situasjonen. Dette innebærer at politiet i sin oppgaveløsning kan gå fra et mildt fysisk maktmiddel som for eksempel tilstedeværelse og advarsel, til et mer inngripende fysisk maktmiddel, for eksempel fysisk kontakt i form av bortføring eller nedbryting. Situasjonen kan imidlertid forandre seg underveis, og det kan hende at politiet må gå tilbake fra det inngripende maktmidlet til et mildere igjen. Politiet opererer således med en såkalt ”maktmiddelpyramide”, og de må hele tiden vurdere og ”klatre” mellom de ulike maktmidlene på bakgrunn av hvor inngripende det er, sammenholdt med hvordan den konkrete situasjonen utvikler seg. En forutsetning for at politiet kan bruke makt og maktmidler, er imidlertid at *de rettslige betingelsene for maktanvendelse* er oppfylt. Vi har også sett at ulike instruksjer og direktiver legger føringer for når og hvordan de ulike fysiske maktmidlene kan benyttes. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig for bruk av makt og maktmidler at det foreligger nødverge eller en annen nødssituasjon.⁶¹ De rettslige betingelsene styrer politiets valg og bruk av maktmidler, og bruk av makt generelt, og disse må være oppfylt for at makt kan benyttes overhodet.⁶² For at fysisk makt og maktmidler skal kunne benyttes må

⁵⁶ Jfr. Auglend, s. 454 - 455.

⁵⁷ Jfr. pkt. 3.4 andre avsnitt. Slagvåpnene regnes også i noen situasjoner som et godt og mildere alternativ til skytevåpen, jfr. St. mld. Nr. 42 (2004-2005) pkt. 6.7.2.

⁵⁸ Jfr. pkt. 3.5 andre avsnitt om bl.a. årsakssammenheng mellom pepperspray og hjerneskode.

⁵⁹ Dansk rett på det aktuelle rettsområdet presenteres nærmere under pkt. 5.2.2.2.

⁶⁰ Jfr. medisinske uttalelser i forbindelse med Obiora-saken. Se Obiora-saken s. 7-8. Jfr. også pkt. 3.2 andre og tredje avsnitt.

⁶¹ Jfr. bl.a. Rundskriv 2007/11, s. 3 om kravet til nødverge for at halsgrep kan anvendes.

⁶² Jfr. Auglend, s. 409-410

maktanvendelsen i alle tilfeller ligge innenfor vilkårene om at det må være *nødvendig* og *forsvarlig*, jfr. pl. § 6 fjerde ledd.⁶³ I alle situasjoner der makt og maktmidler kan tenkes anvendt, må det da foretas en konkret vurdering på om de strenge rettslige betingelsene er oppfylt.

⁶³ Jfr. Auglend, s. 433. Se nærmere om pl. § 6 fjerde ledd under pkt. 4.3.1

4. De rettslige betingelsene for maktanvendelsen.

4.1 Innledning.

Som vi har sett ovenfor, har en polititjenestemann i tjeneste, ulike maktmidler til rådighet, og ulike direktiver og instruksjoner regulerer anvendelsen av de forskjellige midlene. En forutsetning for all maktbruk og bruk av maktmidler er imidlertid at politiet holder seg innfor de rettslige betingelsene som følger av pl. § 6.

Pl. § 6 fjerde ledd gir politiet maktmyndighet dersom det er ”nødvendig og forsvarlig”. En forutsetning for all myndighetsutøvelse, herunder maktbruk og bruk av maktmidler, er imidlertid at den er innefor rammene av *de allmenngyldige prinsippene*. Det vil derfor være naturlig å behandle disse prinsippene først, før vi går nærmere inn på vilkåret i § 6 fjerde ledd.

4.2 De allmenngyldige prinsippene.

4.2.1 Generelt.

Pl. § 6 første til tredje ledd, jfr. pi. § 3-1, angir grunnprinsippene for enhver form for politimyndighet.⁶⁴ Prinsippene er generelle effektueringsnormer for politiinngrep, og de kan også kalles ”normene for god politiskikk”.⁶⁵ Prinsippene gjelder allment, og kommer til anvendelse uten hensyn til hvilket saksområde det opereres på, og ”uavhengig av virkemidlets eller fremgangsmåtens karakter”.⁶⁶ Grunnprinsippene gir imidlertid ingen selvstendig hjemmel for maktbruk. De er bare overordnede prinsipper, som trekker opp rammene for selve myndighetsutøvelsen når politiet har hjemmel eller kompetansen til å utøve myndighet.⁶⁷ En rettmessig maktbruk fra politiets sin side må således ligge innenfor de rammene som følger av de allmenngyldige prinsippene.⁶⁸

Det følger av pi. § 3-1 første til tredje ledd.

”Ved iverksettelse og gjennomføring av en tjenestehandling, kan politiet gripe inn på den måte og med de midler som er lovlige, og som finnes nødvendige og forholdsmessige i betraktning av situasjonens alvor, tjenestehandlingens art og formål og omstendighetene for øvrig.

Politiet skal ikke ta i bruk noe sterkere middel før mildere midler har vært forgjeves forsøkt, eller situasjonen tilsier at slike må antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessig. Når forholdene tillater det skal målet derfor i første omgang søkes nådd gjennom råd, opplysning og tilrettevisning.

Under tjenesteutøvelsen skal politimannen være sannferdig, saklig og upartisk.”

⁶⁴ Jfr. Ot. Prp. nr. 22 (1994-1995), s. 60.

⁶⁵ Jfr. NOU 1981:35, s. 83.

⁶⁶ Jfr. Auglend, s. 409.

⁶⁷ Jfr. Nilstad og Nilsen, s. 88.

⁶⁸ Jfr. Nilstad og Nilsen, s. 88.

Juridisk teori har utledet en rekke prinsipper for utøvelsen av politimyndighet.⁶⁹ I denne sammenheng skal tre sentrale allmenngyldige prinsipper presenteres kort, herunder *behovsprinsippet*, *forholdsmessighetsprinsippet* og *effektivitetsprinsippet*.⁷⁰

4.2.2 Behovsprinsippet.

Behovsprinsippet kommer blant annet til uttrykk i pl. § 6 første og andre ledd. Prinsippet innebærer at offentlige myndigheter ikke må gripe inn overfor borgerne i større omfang og med sterkere midler enn hva som er nødvendig for å realisere lovens formål.⁷¹ Prinsippet har alminnelig gyldighet i norsk rett, og det har også internasjonal gyldighet som politirettslig grunnnorm.⁷² Formålet med prinsippet er å unngå at en polititjenestemann, under utøvelse av politimyndighet, velger metoder ut fra ”hva som fremstår som bekvemt for” tjenestemannen, og for å hindre at tjenestemannen ikke tenker over konsekvensene som den valgte metoden kan føre med seg.⁷³ Formålsregelen følger også av pi. § 3-1 første ledd.

Etter pl. § 6 første og andre ledd må altså politiets tiltak for å løse et tjenesteoppdrag være nødvendig. Andre mildere tiltak må ha vært forgjeves forsøkt, eller så må de, på grunn av oppdragets omfang, ”umiddelbart fremstå som nytteløse”.⁷⁴ Prinsippet kan også deles opp i flere spesielle og kumulative krav. Et av disse spesielle kravene er subsidiaritetsregelen. Dette innebærer at for eksempel dersom flere alternative virkemidler er tilgjengelige, ”skal det minst inngripende midlet som hovedregel velges først”.⁷⁵ Under utførelsen av et tjenesteoppdrag innebærer dette at politiet først må prøve å løse oppdraget med f.eks. råd, opplysning eller pålegg, før sterkere midler tas i bruk, herunder eventuelt maktmidler.⁷⁶ Videre følger det av prinsippet at midlet må være adekvat, og at det må være kvalitativt og kvantitativt tilstrekkelig.⁷⁷ Disse to kravene innebærer, kort fortalt, at midlet må være egnet til å løse det aktuelle oppdraget, og at det ikke må overskride det som er ”påkrevet for å løse den aktuelle oppgaven”.⁷⁸ Som eksempel kan det her vises til den nevnte ”maktmiddelpyramiden” til politiet.⁷⁹ Innholdet i behovsprinsippet, tilsier at det vil være av stor betydning når politiet skal ”klatre” i ”maktmiddelpyramiden” under et tjenesteoppdrag.

4.2.3 Forholdsmessighetsprinsippet.

Prinsippet fremgår av pl. § 6 andre ledd, andre setning, jfr. pi. § 3-1 første ledd. Prinsippet er også nedfelt i bl.a. EMK artikkel 5 og artikkel 8 andre ledd. Kravene etter prinsippet er at det må være forholdsmessighet mellom oppdraget som skal løses og de virkemidlene som benyttes for å løse oppdraget, slik at de ”samlede fordelene ved tiltaket overstiger

⁶⁹ Jfr. Auglend, s. 409-426, og Nilstad og Nilsen, s. 89-101

⁷⁰ Av andre allmenngyldige prinsipper kan det nevnes saklighetsprinsippet, og personvern hensyn. Disse fremgår begge av pl. § 6 tredje ledd.

⁷¹ Jfr. Auglend, s. 107.

⁷² Jfr. bl.a. EMK artikkel 5 første ledd litra c. Se også Auglend, s. 414.

⁷³ Jfr. Nilstad og Nilsen, s. 90.

⁷⁴ Jfr. Nilstad og Nilsen, s. 90.

⁷⁵ Jfr. pl. § 6 andre ledd. Se også Auglend, s. 414.

⁷⁶ Jfr. Auglend, s. 415

⁷⁷ Jfr. Auglend, forelesningshefte, s. 7.

⁷⁸ Jfr. Auglend, s. 416

⁷⁹ Se pkt. 3.6 andre avsnitt om politiets ”maktmiddelpyramide”.

ulempene”.⁸⁰ Forholdsmessighetsprinsippet kan også tilkjennevis gjennom at politiets tiltak må være forsvarlig.⁸¹ Dersom det kan oppstå skade som følger av tiltaket, som ”er større enn samfunnets interesse i å få løst oppdraget, må politiet revurdere situasjonen for å finne andre tiltak som er mindre byrdefulle”.⁸² Som et eksempel kan det også her vises til politiets ”maktmiddelpyramide”, ettersom innholdet i forholdsmessighetsprinsippet tilsier at det vil få stor betydning når politiets skal forholde seg til denne.⁸³ Innholdet i prinsippet innebærer at det er vanskelige vurderinger som må foretas av den enkelte polititjenestemann i den konkrete situasjonen. En skal for eksempel ta i betraktning faren mot enkeltpersoner eller samfunnsinteresser, herunder bl.a. faregraden og nærhet i tid, og dette må igjen holdes opp mot tiltakets art og varighet.⁸⁴

4.2.4 Effektivitetsprinsippet

Til slutt kan også effektivitetsprinsippet nevnes. Dette fremgår blant annet av pl. § 6 tredje ledd. Det uttrykker en ”generell og grunnleggende forutsetning om at mest mulig skal søkes oppnådd med minst mulig innsats og omkostninger”.⁸⁵ Dette kan tyde på at prinsippet bare gjelder for prioritering av ressurser og økonomistyring, men prinsippet har også forankring i hensynet til borgernes rettssikkerhet og rettsvern.⁸⁶ Rettstap kan bli et resultat for borgerne dersom offentlig virksomhet er treg, men samtidig setter borgernes rettssikkerhet rammer for hvor effektiv tjenesten kan utføres, og ”effektiviteten skal i utgangspunktet ikke gå på bekostning av forsvarligheten”.⁸⁷ Politiet må dermed foreta raske og presise avveininger mellom disse hensynene i den konkrete situasjonen.⁸⁸ På samme måte som med de to andre nevnte prinsippene, vil da også effektivitetsprinsippet få betydning for politiets valg og metoder under utførelsen av et tjenesteoppdrag.

4.2.5 Kort oppsummering.

Som sagt innledningsvis, må all lovlig myndighetsutøvelse fra politiet ligge innenfor rammene som de allmenngyldige prinsippene stiller opp. Prinsippene har, som vi har sett, en sentral rolle i den daglige tjenesteutøvelse, herunder i vurderingen om og hvordan politiet skal anvende fysisk makt og maktmidler under utførelsen av et tjenesteoppdrag.

I det følgende skal vi blant annet se nærmere på hvordan innholdet i disse prinsippene får betydning i vurderingen om politiets maktanvendelse har vært ”nødvendig og forsvarlig”, jfr. pl. § 6 fjerde ledd.

⁸⁰ Jfr. Auglend, s. 107, og Nilstad og Nilsen, s. 97.

⁸¹ Jfr. Auglend, s. 107, og Auglend, forelesningshefte s. 7

⁸² Jfr. Nilstad og Nilsen, s. 97.

⁸³ Se pkt. 3.6 andre avsnitt om politiets ”maktmiddelpyramide”.

⁸⁴ Jfr. Nilstad og Nilsen, s. 98.

⁸⁵ Jfr. Auglend, s. 421.

⁸⁶ Jfr. Eckhoff og Smith, s. 54-56.

⁸⁷ Jfr. Auglend, s. 421.

⁸⁸ Jfr. Auglend, s. 422.

4.3 "Nødvendig og forsvarlig", jfr. pl. § 6 fjerde ledd.

4.3.1 Generelt

Pl. § 6 fjerde ledd er, i motsetning til de øvrige leddene i § 6, en hjemmelbestemmelse for politiets maktbruk.⁸⁹ Den sier som nevnt at politiet kan anvende makt i den grad det er "nødvendig og forsvarlig". Her kan det spørres om en kan si noe konkret om hva som ligger i dette rettslige kravet.

En naturlig forståelse av at maktbruken må være "nødvendig og forsvarlig" tilsier at andre mildere tiltak må ha vært prøvd og har vært utilstrekkelige, og at de samlede fordelene ved maktbruken er større enn ulempene den medfører. Dette gir oss veldig generelle retningslinjer for når politiet kan anvende fysisk makt.

Det fremgår av forarbeidene at en generell formulering av reglene for politiets maktbruk var tilsiktet, men det blir sagt at de er "imidtild ikke så generell at de mister sin realitet som en begrensning i politiets adgang til maktanvendelse".⁹⁰ Regelen i § 6 fjerde ledd er utformet slik at politiets adgang til maktbruk er begrenset til "når det finnes klart nødvendig og forsvarlig".⁹¹ Dette ble også modifisert av Stortingets behandling av lovforslaget, og det blir i tillegg uttalt av komiteen at "bruk av makt berre må skje når det er naudsynt. Bruk av makt må stå i klar og rimeleg tilknytning til det lovbrøtet som er gjort, og kun takast i bruk når allmenne omsyn talar for det".⁹²

At det presiseres i forarbeidene at det må være "klart nødvendig og forsvarlig" gir oss tydelige indikasjoner på at det er et strengt krav, og at det skal mye til før politiet kan bruke makt. Det er imidlertid fremdeles generelle rammer for når politiet kan anvende makt, og det kan vanskelig sies noe konkret om når det er nødvendig og forsvarlig med maktbruk. Utformingen av regelen er taler for at det heller ikke er meningen at det skal sies noe mer konkret om dette. Kriteriene i bestemmelsen forutsetter nemlig en "løpende vurdering av flere momenter, først og fremst om det skal utøves makt og eventuelt hvilke maktmiddel som skal brukes".⁹³ Pi. § 3-2 inneholder supplerende regler om politiets bruk av makt, og det følger av § 3-2 første ledd at

"Politiet kan benytte makt under iverksettelse og gjennomføring av en tjenestehandling når dette følger av lov eller sedvane, og det ellers finnes klart nødvendig og forsvarlig i betraktning av situasjonens alvor, følgene for den maktanvendelsen rettes mot og forholdene for øvrig. Dessuten må de øvrige vilkår i § 3-1 være oppfylt."

Selv om instruksene blant annet presiserer, på lik linje med forarbeidene, at makt bare kan anvendes når det er *klart* nødvendig og forsvarlig, uttrykker den ikke noe annet enn det som fremgår av lovbestemmelsen.⁹⁴ Det som følger av pl. § 6 fjerde ledd og pi. §§ 3-2 og 3-1 kan også utledes av det som følger av *de allmenngyldige prinsippene*, herunder *behovs-* og *forholdsmessighetsprinsippet*. Sett under ett kan vi si at politiet bare kan anvende makt "når mildere tiltak må antas *klart* utilstrekkelige eller uhensiktsmessige, når det er *klar* interesseovervekt i favør av inngrepet og når det rettsgodet som skal vernes *i seg selv* er så

⁸⁹ Jfr. Ot. prp. nr. 22 (1994-1995), s. 18.

⁹⁰ Jfr. Ot. prp. nr. 22 (1994-1995), s. 18.

⁹¹ Jfr. Ot. prp. nr. 22 (1994-1995), s. 18.

⁹² Jfr. Innst. O. nr. 44 (1994-1995) s. 4.

⁹³ Jfr. Auglend, s. 427.

⁹⁴ Jfr. Auglend, s. 427.

viktig eller verdifullt at det kan berettige bruk av et så skarpt middel.”⁹⁵ Det er således en objektiv politirettslig norm som skal legges til grunn i vurderingen om makt kan anvendes, og den enkelte polititjenestemann kan ikke bruke sin private oppfatning av hva som ligger i kriteriene ”nødvendig og forsvarlig”.⁹⁶ Som vi senere skal se, følger det av rettspaksis at det likevel er klart at avgjørelsen av om makt skal anvendes i den konkrete situasjon, ”i stor grad må bero på skjønsmessige vurderinger i tatt av den aktuelle tjenestemann”.⁹⁷

Under pkt 4.3.2 skal vi se nærmere på ulike rettsavgjørelser som går på om politiets maktanvendelse har vært innenfor de rettslige rammene for maktbruk.

4.3.2 Presentasjon av rettspaksis.

I det følgende skal det presenteres tre relevante dommer som går direkte på vurderingen av om politiet har anvendt ”nødvendig og forsvarlig” makt eller ikke, i det konkrete tilfellet, jfr. pl. § 6 fjerde ledd. Rettspaksis, og spesielt Høyesterettspraksis, rundt politiloven § 6 fjerde ledd er ikke særlig rikholdig, så det vil også bli vist til lagmannsrettens avgjørelser. Lagmannsrettens avgjørelser har ikke samme rettslige vekt som avgjørelsene til Høyesterett, men de kan likevel gi oss veiledning i hvordan vurderingen blir gjort i praksis. I det følgende skal det presenteres to lagmannsrettsavgjørelser, og en avgjørelse fra Høyesterett.

Dommene som skal presenteres nedenfor gjelder alle politiets bruk av *håndmakt* mot berusede personer. Årsaken til at det er maktbruk mot berusede personer som går igjen i rettspaksis, har nok sammenheng med at det er politiets maktbruk i slike tilfeller som oftest blir anmeldt.⁹⁸ Situasjonene oppstår som regel når politiets pålegg ikke blir etterkommet, og politiet tyr dermed til makt for å utføre tjenesteoppdraget.⁹⁹ Ingen tilfeller er identiske, men det som er interessant er å se, er om noen av de samme vurderingstemaene blir vektlagt i de ulike sakene.

Det sentrale i det følgende blir å se på hva de ulike domstolene vektlegger for å vurdere om politiets fysiske maktbruk har vært ”nødvendig og forsvarlig”, jfr. pl. 6 fjerde ledd.

4.3.2.1. Lovlig maktbruk

4.3.2.1.1 RG 2002 s. 724¹⁰⁰

Den første dommen viser et tilfelle der maktanvendelsen til politiet var innenfor de rettslige betingelsene for maktanvendelse. Saken gjaldt et tilfelle der politiet skadet en mann under en pågripelse, og mannen (A) krevde erstatning. Lagmannsretten fant at handlingen til politiet var nødvendig og forholdsmessig, jfr. pl. § 6, og dermed var det heller ikke grunnlag for erstatning.

⁹⁵ Jfr. Auglend, s. 428.

⁹⁶ Jfr. Auglend, s. 427.

⁹⁷ Jfr. Rt. 2003 s. 948. Nærmere om denne dommen under pkt. 4.3.2.2.1.

⁹⁸ Statistikk fra Spesialenheten for politisaker, fra henholdsvis 2005 s. 8, og 2006 s. 6.

⁹⁹ Jfr. bl.a. RG 2002 s. 724. Nærmere om denne dommen under pkt. 4.3.2.1.

¹⁰⁰ På lovdata heter dommen LH-2002-00724.

Politiet hadde stoppet en bilist (A) fordi bilen manglet et kjørellys. Politiet mistenkte bilisten i tillegg for promillekjøring, og A ble bedt om avlegge en alkotest. A ønsket ikke å gjennomføre alkotesten, og politimennene besluttet å pågripe han og ta han med til politistasjonen. Det følger av faktum i lagmannsrettens dom at under pågripelsen av A oppsto det usikkerhet om A virkelig ville avlegge alkotesten, særlig fordi han inntok en ”steil og nedlatende holdning” og ”begynte å veive med armene”. Under pågripelsen ble han ”tatt i armene som han holdt på siden og foran kroppen og ført mot legekontoets undersøkelsesbenk. Han ble presset med ansikt og overkropp ned mot benken, armene ble ført bak på ryggen og han ble påsatt håndjern. Under pågripelsen ble hans høyre kne skadet”.

I sin vurdering nevner Lagmannsretten først at politiet kan anvende makt under tjenesteutførelsen dersom det er ”nødvendig og forsvarlig”, jfr. pl. § 6 fjerde ledd. Retten sier videre at

”Samme bestemmelse gir i annet ledd anvisning på at politiet ikke kan «ta i bruk sterkere midler uten at svakere midler må antas utilstrekkelige eller u hensiktsmessige, eller uten at slike forgjeves har vært forsøkt».”

Lagmannsretten viser her til *behovsprinsippet*, jfr. pl. § 6 annet ledd, og kommer etter dette til at

”... det ved pågripelsen ikke ble utvist erstatningsbetingende uaktsomhet fra polititjenestemennenes side, men at den oppståtte skade må bli å anse som et hendelig uhell som inntraff under pågripelsen”, og polititjenestemennene ”brakte heller ikke mer makt enn det som fortonte seg nødvendig for å gjennomføre en lovlig pågripelse”. Begrunnelsen er at det ”ikke var tvilsomt at ... A ... ble gitt en rekke muligheter til å samarbeide med politiet. A avviste ethvert forsøk fra politiet på å løse opp i situasjonen. Ved å innta en steil og nedlatende holdning brakte han seg selv i en umulig situasjon som ikke kunne få noen annen utgang enn at han måtte pågripes.”

Basert på faktum i denne saken ser vi at politiet først prøver å løse tjenesteoppdraget ved hjelp av pålegg. Dette samsvarer også med det som fremgår av pl. § 6 første ledd. Da pålegget ikke blir etterkommet, er midlet ikke tilstrekkelig for å løse oppdraget. Politiet ser seg da nødt til å anvende sterkere midler. Retten fokuserer på *behovsprinsippet*, og ettersom A gjorde situasjonen mer komplisert enn nødvendig, hadde ikke politiet andre alternativer tilgjengelige enn å pågripe han. Videre kan vi si at retten vektla det som fremgår av *forholdsmessighetsprinsippet*, og mente at maktanvendelsen ikke overskred det nødvendige for å løse tjenesteoppdraget. Skaden som A ble påført, ble som nevnt regnet som et hendelig uhell.

Som vi ser av denne dommen har innholdet i behovs- og forholdsmessighetsprinsippet avgjørende betydning i vurderingen om politiets maktanvendelse var ”nødvendig og forsvarlig”, jfr. pl. § 6 fjerde ledd.

4.3.2.1.2 RG 1998 s. 1326¹⁰¹

I dette tilfellet ble politiets maktanvendelse ikke ansett som strengt nødvendig, men maktbruken var likevel innenfor de rettslige rammene som følger av pl. § 6.

Saken gjaldt et tilfelle der en lensmannsbetjent (A) og hans kollega (C) var vakt på en rockekonsert. Under konserten ble de to politimennene tilkalt frem til scenen, og en sterkt beruset person (B) ble pågrepet og ført ut av konsertområdet. ”B ble deretter lagt i bakken. A

¹⁰¹ For å finne den aktuelle dom på lovdata, må en søke etter RG-1998-1326.

satte venstre kne over ryggen på B og høyre kne over hodet hans. C sto på andre siden og satte på ham håndjern. Deretter reiste de ham opp". Vedkommende fikk skader, og

maktanvendelsen B ble utsatt for var objektivt sett en legemsfornærmelse etter straffeloven § 228. Herredsretten frifant lensmannsbetjenten på grunnlag av at han "ikke brukte mer makt enn det som var nødvendig og forsvarlig i den situasjon som forelå". Lagmannsretten sluttet seg til herredsrettens dom, og anså handlingen for å være nødvendig og forsvarlig ut fra lensmannsbetjentens oppfatning av situasjonen slik den forelå der og da.

Faktum er hentet fra Lagmannsrettens dom:

Lensmannsbetjenten (A) og hans kollega (C) fikk tegn fra en vakt (F) på konserten om å gripe inn foran scenen. "Da de fikk tegn fra F om å gripe inn foran scenen oppfattet A det som dramatisk. De handlet derfor raskt. Det tok 3 - 4 sekunder fra A fikk tak i Bs høyre arm, til han lå i bakken. Retten legger til grunn at det under de rådende forhold ikke var lett å vurdere om B satte seg til motverge da de dro ham ut av menneskemengden. Det var under de rådende forhold vanskelig å få klarlagt hvilke tiltak som måtte til for å få B under kontroll da de var ute av mengden. De visste ikke hva som var årsaken til at de ble bedt om å gripe inn overfor B. Dette tilsier en ekstra varsomhet med å bruke makt. På den annen side måtte de da også være forberedt på alt. Dersom de hadde brukt lengre tid, kunne de hatt bedre forutsetninger for å vurdere hvordan de skulle forholde seg overfor B. På den annen side kunne det ha ført til at de mistet kontrollen over situasjonen. Ettersom de var de eneste polititjenestemennene til stede kunne de ikke risikere at situasjonen utviklet seg med mulig fare både for dem selv og andre."

Innledningsvis ser vi at retten indirekte nevner et allmenngyldig prinsipp, herunder *effektivitetsprinsippet*.¹⁰² Politiet skal utføre tjenesteoppdragene effektivt, men samtidig ikke slik at utførelsen er uforsvarlig. I dette tilfellet kan faktum tyde på at polititjenestemannen ikke foretok avveiningen mellom effektiv løsning av tjenesteoppdraget og forsvarligheten av handlingen. På grunn av "de rådende forhold" foretok heller ikke politiet vurderingen på om det var nødvendig å legge B i bakken. Dette taler da for at maktbruken til politiet også strider mot *behovsprinsippet*. Aktor i saken vektlegger også dette.

"Aktor har i sin prosedyre for lagmannsretten særlig lagt vekt på at A ganske umiddelbart etter pågripelsen la B i bakken uten å vurdere om dette var nødvendig. Aktor har ikke hatt innsigelser til selve pågripelsen, men har anført at dersom man hadde tatt seg tid til en vurdering, hadde man funnet det unødvendig med ytterligere maktanvendelse overfor B."

Dersom det er tilstrekkelig med en ren pågripelse, så vil altså en nedbryting av vedkommende være unødvendig. Faktum i saken så langt kan tyde på at politiet kan ha gått utenfor det som var nødvendig i den konkrete situasjonen. Dette kan også tale for at handlingen til politiet heller ikke var forsvarlig, og dermed ikke innenfor det som fremgår av *forholdsmessighetsprinsippet*.

Lagmannsretten nevner videre at politiloven § 6 og politiinstruksen § 3-2 første ledd forutsetter at politiet under tjenesteutførelse kan anvende makt i den utstrekning det er nødvendig og forsvarlig. Deretter støtter retten seg på uttalelser i en høyesterettsdom fra 1995, som får avgjørende betydning i vurderingen.¹⁰³

¹⁰² Se pkt. 4.2.4 om dette prinsippet.

¹⁰³ Jfr. Rt. 1995 s. 661. Saken gjaldt et tilfelle der en 50-årig politimester ble frifunnet for privat påtale for overtredelse av straffeloven § 228. Politimesterens maktbruk var ikke strengt nødvendig, men den ble ikke ansett som straffbar. Det følger bl.a. av dommen at "enhver overskridelse av det strengt nødvendige ... bør ikke ... lede til straffansvar". I denne saken gjaldt det en maktbruk som lå i nedre området for straffeloven § 228.

Det følger videre av Lagmannsrettens dom at

”... politiet er det organ som kan utøve maktanvendelse overfor borgerne uten at dette uten videre skal føre til strafferettslige reaksjoner. Dette er helt nødvendig for at politiet skal utføre sine roller som ordensvern, og det legges generelt til grunn at politiet må kunne utøve den makt som anses nødvendig for å få gjennomført tjenesteoppdraget. Vurderingen må skje der og da og det må levnes politiet en forholdsvis romslig ramme når man skal vurdere handlingen i ettertid”.

Dette gir oss da indikasjoner på at politiet kan gå utenfor det som er strengt nødvendig og forsvarlig for å løse et tjenesteoppdrag, uten at dette blir ansett for å være urettmessig. Basert på Rt. 1995 s. 661, og på bakgrunn av faktum kommer Lagmannsretten til at

”... det var berettiget å bruke slik makt som A benyttet for å sikre seg at situasjonen ikke kom ut av kontroll. As handlinger må vurderes ut fra hans egen oppfatning av situasjonen. Det hadde vært mye bråk og slossing på festivalområdet. C og A hadde måttet rydde opp ved flere anledninger, og det var stadig folk som ville snakke med dem. Da de to tjenestemennene ble tilkalt fordi det var uro foran scenen, oppfattet A situasjonen som dramatisk. A og E var de eneste polititjenestemennene på festivalområdet. I denne situasjonen bør det ikke få strafferettslige konsekvenser for A at han handlet som han gjorde, selv om det i ettertid kan synes som om det ikke var strengt nødvendig med maktutøvelse i det omfang A benyttet. For lagmannsretten er det opplyst at polititjenestemennene lærer å bruke det grepet A benyttet, når det er nødvendig å passivisere pågrepne. Herredsretten har lagt til grunn at A aldri tidligere har påført noen skade ved å bruke dette grepet.”

Som vi ser kan maktbruken til lensmannsbetjenten i ettertid bli ansett for å ha vært unødvendig og uforholdsmessig i dette tilfellet. I utgangspunktet er dette da en tjenestehandling som går utenfor de rettslige betingelsene for maktanvendelse. Dommen viser imidlertid at en tjenestehandling kan gå utenfor det som er strengt nødvendig og forsvarlig, uten at handlingen vil være straffbar.

Dommen viser også de vanskelige situasjoner som polititjenestemenn ofte kommer opp i, og det må treffes fornuftige og forsvarlige avgjørelser på kort tid. Selv om *effektivitetsprinsippet* setter grenser her, kan den nevnte avgjørelsen også tilsi at politiet i noen tilfeller kan gå utenfor det som ligger i dette prinsippet.

4.3.2.2 Ulovlig maktbruk

I det følgende skal det presenteres en dom som der en polititjenestemann gikk utenfor det som var nødvendig og forsvarlig.

4.3.2.2.1 Rt. 2003 s. 948

Saken gjaldt spørsmål om hvorvidt en polititjenestemann hadde holdt seg innenfor rammene som politiloven § 6, jfr. pi. §§ 3-1 og 3-2 stiller opp, under utførelse av et tjenesteoppdrag. En mann hevdet at han hadde blitt utsatt for legemsfornærmelse av en politimann. Lagmannsretten hadde tidligere kommet til at politimannen var straffri. Høyesterett mente imidlertid at tjenestehandlingen var unødvendig og politimannen hadde således gått utenfor de rettslige rammene for maktbruk. Lagmannsrettens dom ble opphevet.

Politimannen (A) og hans kollega (C) oppdaget en bil som stod ulovlig parkert. Politiet ville gjøre føreren (C) oppmerksom på trafikkforseelsen, og henvendte seg til føreren av bilen. Da føreren etter to henvendelser ikke sveivet ned vinduet på bilen, gikk politimannen bort til bilen hvor mannen satt, åpnet døren og ba han komme ut. Mannen etterkom heller ikke dette pålegget, og politimannen ”tok deretter tak med begge hender i brystregionen på fornærmede og dro ham ut av bilen, slik at han havnet på bakken”.

Det sentrale spørsmålet var om maktanvendelsen lå innenfor rammen av politiloven § 6, jfr. pi. §§ 3-1 og 3-2. Retten viser til pl § 6 fjerde ledd og forarbeidene, og sier at maktbruken må ha vært ”klart nødvendig og forsvarlig”. Videre vises det til den supplerende bestemmelsen i pi. § 3-2. Høyesterett går således inn i selve vurderingen om polititjenestemannens maktbruk er innenfor de overnevnte rammene. Høyesterett slutter seg her til lagmannsrettens vurdering og sier

”Flertallet ser det slik at tiltalte ikke er noe å bebreide for det som skjedde forut for at fornærmede ble dratt ut av bilen. Han var også berettiget til å åpne bildøren og deretter gi fornærmede pålegg om å komme ut av bilen. Flertallet finner imidlertid at tiltalte ikke fullt ut brukte de handlingsalternativer som stod til hans rådighet før makt ble anvendt som beskrevet i tiltalbeslutningen. Etter flertallets syn skulle tiltalte ha gitt fornærmede ytterligere muligheter for å komme frivillig ut av bilen før makt ble brukt. Flertallet vil her særlig fremheve at tiltalte selv i sin rettslige forklaring har angitt tiden mellom pålegget om å komme ut av bilen til makt ble anvendt til sekunder.”

Her legger Høyesterett tung vekt på *behovsprinsippet*, og peker på at mildere midler, herunder pålegg, ikke ble benyttet i tilstrekkelig grad før politimannen bestemte seg for å anvende sterkere midler, i dette tilfellet *håndmakt*. Dette strider da klart mot det som ligger i dette prinsippet.¹⁰⁴ Videre legger Høyesteretts flertall til grunn at

”... tiltalte reagerte for raskt med maktbruk, og at hans handling var unødvendig og stod i et klart misforhold til fornærmedes forutgående forulempning av ham som polititjenestemann. Tiltaltes handling var således i strid med den rett som en polititjenestemann etter loven og det foreliggende instruksverk har til å anvende nødvendig og hensiktsmessig makt i forbindelse med tjenesteoppdrag, jfr. politil § 6 jfr. politiinstruksens §§ 3-2 jfr. § 3-1.”

Høyesterett trekker her inn *forholdsmessighetsprinsippet*, og sier at det ikke var forholdsmessighet mellom forulempningen av politimannen, og det som fornærmede ble utsatt for.

Videre trekker retten inn fornærmedes oppførsel og sier at

”fornærmedes forhold ... en opptreden med geiping og grimaser ... synes å innebære en forsettlig overtredelse av straffeloven § 326 nr.2. Men det innebærer ikke at tiltaltes (A) etterfølgende maktbruk er berettiget. Det er i rettspraksis slått fast at det må stilles særlige krav til polititjenestemenn i forbindelse med deres tjenesteutøvelse, og at selvbeherskelse både er en yrkesetisk plikt og en del av den faglige ferdighet som en politimann skal besitte, jfr. blant annet Rt. 1983 side 375. Jeg ser det slik at saken i utgangspunktet gjaldt utføring av et utpreget rutinemessig og hverdagslig tjenesteoppdrag - spørsmål om det forelå en trafikkforseelse. Riktignok må man bygge på tiltaltes oppfatning av situasjonen, at det forelå en overtredelse av forbud mot innkjøring/parkering. Og det må få betydning at oppdraget - som anført av påtalemyndigheten - senere endret karakter til å gjelde fornærmedes opptreden. Men jeg er i likhet med lagmannsrettens flertall kommet til at tiltaltes handlemåte ikke var nødvendig eller hensiktsmessig, og at fornærmede skulle ha fått ytterligere muligheter til å komme frivillig ut av bilen før makt ble anvendt.”

Fornærmedes opptreden kan være en utløsende faktor for at politiets maktbruk er nødvendig.¹⁰⁵ Her er imidlertid ikke fornærmedes oppførsel nok til å gjøre politimannens

¹⁰⁴ Se pkt. 4.2.2 for nærmere om behovsprinsippet.

¹⁰⁵ Jfr. også RG 2002 s. 724. Se pkt. 4.3.2.1.1 for denne dommen.

handling nødvendig, og Høyesterett mener at maktbruken til politimannen var unødvendig og uforholdsmessig. Men som vi har sett tidligere betyr ikke dette automatisk at handlingen er urettmessig.¹⁰⁶ I sin avslutning om politimannen har overtrådt strl. § 228 om legemsfornærmelse, blir Rt. 1995 s. 661 nevnt, men dommeren kommer til at saken gjaldt et ulikt tilfelle.¹⁰⁷

Lagmannsretten frifant politimannen på bakgrunn av at ”situasjonen representerte en fare for tiltaltes sikkerhet”, med dette ble ikke forklart nærmere. Høyesterett vektlegger i sin vurdering at dette ikke er nærmere forklart, og sier at

”Konfrontasjoner med berusede personer nattetid må antas å være vanlig for polititjenestemenn som utfører ordenstjeneste, og det er ikke opplyst at fornærmede opptrådte truende. Også det forhold at tiltaltes kollega var på stedet, uten at det på noe tidspunkt ble spørsmål om assistanse fra hans side, må her få betydning.”

Lagmannsrettens dom om frifinnelse ble opphevet, da tiltalte ved sin handlemåte var gått utenfor de rammer for maktanvendelse som politiloven § 6 jfr. politiinstruksen §§ 3-1 og 3-2 gir anvisning på. I den etterfølgende ankesaken i Gulating lagmannsrett, ble politimannens handling ansett for å være straffbar.¹⁰⁸

Etter denne gjennomgangen, ser vi igjen at det som ligger i *behovs-* og *forholdsmessighetsprinsippet* blir avgjørende for domsresultatet. I dette siste tilfellet var maktanvendelsen til politiet ikke innefor de rettslige rammene som disse prinsippene oppstiller.

4.3.3 Oppsummering

Etter en gjennomgang av relevant rettspraksis ser vi at det sentrale i vurderingene til domstolene om maktanvendelsen til politiet har vært ”nødvendig og forsvarlig”, i all hovedsak er om politiets fysiske maktbruk er i overensstemmelse med det som følger av *behovs-* og *forholdsmessighetsprinsippet*, jfr. pl § 6 andre ledd. Dette kan sies å være naturlig, ettersom som prinsippene inneholder henholdsvis et krav om at all myndighetsutøvelse må være nødvendig og forsvarlig.¹⁰⁹ Sammenholdt med ordlyden i pl. § 6 fjerde ledd, om at maktbruken må være ”nødvendig og forsvarlig”, er det derfor tydelig hvorfor disse prinsippene har en meget sentral betydning i vurderingen av rettmessigheten av politiets maktanvendelse. Nyere Høyesterettspraksis bekrefter også dette.¹¹⁰ Som vi også har sett ovenfor trekker domstolene inn andre allmenngyldige prinsipper i sine vurderinger, som for eksempel *effektivitetsprinsippet*.¹¹¹ Samlet viser dette hvor sentralt innholdet i *de allmenngyldige prinsippene* er ved vurderingen av om politiets maktanvendelse har vært rettmessig eller ikke.

¹⁰⁶ Jfr. RG 1998 s. 1326, se pkt. 4.3.2.1.2.

¹⁰⁷ Se under pkt 4.3.2.1.2, og fotnote nr 103 for nærmere om Rt. 1995 s. 661.

¹⁰⁸ Jfr. LG-2003-03587

¹⁰⁹ Jfr. pkt. 4.2.2 og 4.2.3 om henholdsvis behovs- og forholdsmessighetsprinsippet.

¹¹⁰ Jfr. høyesterettsdom (publisert HR-2007-01474-A). Saken gjaldt et tilfelle der det sentrale var om politiet kunne anses straffri pga nødvergehandling, jfr. strl. § 48. Pl. § 6 blir også kort nevnt, og det blir uttalt at ”når man skal ta stilling til straffbarheten av politiets handlinger, må de prinsipper for politiets tjenesteutøvelse som vi finner i politiloven § 6 annet ledd ... derfor komme sentralt inn i vurderingen”. I dommen blir det drøftet om politiet kan anvende makt under en pågripelse i medhold av strl. § 48 tredje ledd. I denne sammenheng vil det imidlertid ikke sies noe mer om denne dommen, da fokuset er på maktbruk etter pl § 6.

¹¹¹ Prinsippet blir bl.a. trukket inn i RG 1998 s. 1326. Se pkt. 4.3.2.1.2 om denne avgjørelsen.

På bakgrunn av rettspraksis har vi også fått bekreftet at det ikke kan sies noe mer konkret om hva som ligger i ”nødvendig og forsvarlig” jfr. pl. § 6 fjerde ledd. Som det fremgår av Rt. 2003 s. 948, beror hvert tilfelle på en vurdering der politimannens skjønn er i fokus. Vilkåret om nødvendig og forsvarlig maktbruk gir da i utgangspunktet vanlige borgere liten forutberegnelighet på når og hvordan politiet kan gripe inn med makt. Som vi også har sett, er det i noen tilfeller adgang for politiet til å gå utenfor det strengt nødvendige, men maktbruken blir likevel ikke ansett for å være rettsstridig. Når politiet i enkelte tilfeller kan gå utenfor det nødvendige, og likevel kan være innefor de rettslige rammene, bidrar dette til enda mer uklarhet for allmennheten. Dette bringer oss på videre til pkt. 5, og en vurdering rundt de rettslige betingelsene vi har for politiets maktbruk.

5. Vurdering av de rettslige betingelsene for maktbruk.

5.1 Innledning

All myndighetsutøvelse, herunder maktanvendelse fra politiet, må for det første ligge innenfor rammene av *de allmenngyldige prinsippene*. Disse prinsippene, og spesielt *behovs-* og *forholdsmessighetsprinsippet*, har igjen betydning for om maktanvendelsen er ”*nødvendig og forsvarlig*”, jfr. pl. § 6 fjerde ledd. Samlet sett gir ikke disse rettslige betingelsene noe konkret å forholde seg til for vanlige borgere. I rettspraksis varierer det også fra tilfelle til tilfelle hva som er nødvendig og forsvarlig maktbruk, og det beror også i stor grad på politiets skjønn i det enkelte situasjon. Dette gir vanlige borgere lite forutberegnelighet på dette området. I forslag til ny politilov blir det reist spørsmål om politiets maktanvendelse i større grad skulle vært regulert i loven.¹¹² Det kan ut i fra dette anføres at vi kanskje burde hatt en detaljregulering i loven for politiets maktbruk. Dette skal drøftes nærmere i det følgende.

5.2. Bør vi ha en detaljregulering i loven for politiets maktbruk?

5.2.1 Generelt

I forarbeidene til politiloven blir det kort nevnt at en detaljregulering av politiets adgang til å bruke makt ikke var ønskelig, blant annet fordi en opplisting av typetilfeller der makt kan anvendes, ikke kan bli uttømmende, og at ”politiet vil lett bli handlingslammet i situasjoner som ikke er direkte regulert”.¹¹³ Selve formuleringen av en bestemmelse for politiets maktbruk vil også by på både praktiske og prinsipielle problemer, og det kan være at utformingen vi nå har i den gjeldende politilov § 6 er den beste løsningen. Som vi skal se under, opereres det imidlertid med detaljerte reguleringer for politiets maktbruk i andre nordiske land.

5.2.2 Sammenligning med svensk og dansk rett på det aktuelle rettsområdet.

5.2.2.1 Svensk rett.

I Sverige opereres det med generelle og detaljerte regler for politiets maktbruk. Den svenske politiloven¹¹⁴ § 8 inneholder allmenne prinsipper for politimyndigheten. Den sier bl.a. at ”En polismann som har att verkställa en tjänsteuppgift skall ... ingripa på ett sätt som är försvarligt”. Videre sier bestemmelsen at dersom makt må brukes, så skal dette bare skje ”i den form och den utsträckning som behövs för att det avsedda resultat skall uppnås”. Bestemmelsen gir således uttrykk for et *behovs-* og et *forholdsmessighetsprinsipp*. Sammenlignet med vårt system, samsvarer dette med det som fremgår av vår pl. § 6 andre ledd.

¹¹² Jfr. NOU 2004:6 pkt. 11.6.2

¹¹³ Jfr. Ot. prp. nr 22, s. 18.

¹¹⁴ Polislagen (1984:387).

Den svenske politiloven har imidlertid i tillegg detaljerte regler for når en politimann kan bruke makt.¹¹⁵ I § 10¹¹⁶ blir det ramset opp typetilfeller der makt kan anvendes. Eksempelvis kan det nevnes § 10 nr. 1 som sier at ”En polismann får ... anvenda våld ... om han møts med våld eller hot om våld”. Videre sier § 10 bl.a. at politiet kan anvende makt når ”det är fråga om att avvärja en straffbelagd handling”, jfr. nr. 3. Totalt inneholder § 10 sju punkter med ulike typetilfeller der makt er anvendelig.¹¹⁷ For alle typetilfellene gjelder det imidlertid et felles vilkår. Maktbruken må være proporsjonal, og andre midler må være utilstrekkelige, jfr. innledningsvis i § 10. Dette siste fellesvilkåret for maktbruk i svensk rett, kan da sies å tilsvare kravet vi har i pl. § 6 fjerde ledd, om ”nødvendig og forsvarlig” maktbruk. For de mest inngripende maktmidlene som gass og skytevåpen, har det svenske politiet også forskrifter som regulerer bruken nærmere.¹¹⁸ Dette samsvarer til en viss grad med vårt system, jfr. bl.a. reguleringen av gassvåpen og skytevåpen i våpeninstruksen § 17 litra b.

Sammenlignet med svensk rett er da forskjellen fra vårt system at det er detaljregulert i loven når politiet kan anvende makt.

5.2.2.2 Dansk rett.

I Danmark opererer politiet også med en detaljregulering rundt politiets maktbruk, men det er visse forskjeller fra det svenske systemet. Kapittel IV (§§ 14-21) i den danske politiloven¹¹⁹ (PL) inneholder ulike bestemmelser som regulerer politiets maktanvendelse. For det første oppstiller PL § 15 de områder for politiets virksomhet der maktanvendelse kan finne sted.¹²⁰ Maktanvendelse kan bl.a. finne sted for å ”forebygge og afværge fare for ... enkeltpersoners ... sikkerhed”, jfr. PL § 15 1). Videre kan det bl.a. anvendes makt ”med henblik på bringe strafbar virksomhed til ophør”, jfr. § 15 3). Denne situasjonsoppregningen kan sies å tilsvare til en viss grad den man finner i § 10 i den svenske politiloven.¹²¹ Det er videre, som i norsk og svensk rett, også etter dansk politilov et felles vilkår for all maktanvendelse at den må være nødvendig og forsvarlig, og også her gis det anvisning på et *behovs-* og *forholdsmessighetsprinsipp*.¹²² Dette fremgår av PL. § 16, som er en generell bestemmelse for politiets maktbruk. Dette samsvarer da med innholdet i vår pl. § 6. En forskjell fra den svenske og norske loven, er imidlertid at den danske politiloven inneholder detaljerte regler for de mest inngripende maktmidlene til politiet.¹²³ PL. §§ 17-20 regulerer politiets bruk av bl.a., *slagvåpen* og *gassvåpen*. Bestemmelsene er uttømmende, og viser de situasjoner som må foreligge for at de ulike midlene kan benyttes under myndighetsutøvelsen. Det følger f. eks. av PL § 18 1) at slagvåpen bare kan anvendes ”med henblik på å afværge et påbegyndt eller overhængende angreb på person”. Når det gjelder bruken av *fysisk makt*¹²⁴, finnes det ikke nærmere bestemte retningslinjer enn det som fremgår av den generelle bestemmelsen i

¹¹⁵ Jfr. Polislagen § 10.

¹¹⁶ Den någjeldende § 10 i Polislagen trådte i kraft 1. mai 2003.

¹¹⁷ Se mer om de ulike leddene til § 10 i Berggren, s. 79-85.

¹¹⁸ Jfr. Berggren, s. 78.

¹¹⁹ Jfr. lov nr. 444 af 9/6. 2004

¹²⁰ Jfr. Henricson, s. 168.

¹²¹ Se pkt. 5.2.2.1 andre avsnitt om den svenske § 10.

¹²² Jfr. Henricson, s. 169-171.

¹²³ I dansk rett blir skytevåpen, slagvåpen, gassvåpen, og hund regnet som de mest inngripende maktmidlene, jfr. Henricson s. 168

¹²⁴ I den danske politiloven faller bruken av håndmakt og håndjern inn under begrepet *fysisk makt*, jfr. Henricson s. 203.

PL. § 16.¹²⁵ Når det danske politiet benytter seg av *fysisk makt* må de altså forholde seg til at maktbruken må være nødvendig og forsvarlig.

Sammenlignet med dansk rett er forskjellene fra vår politilov at det er detaljregulert hvilke typetilfeller som må foreligge for at makt kan anvendes generelt, og i tillegg er det egne bestemmelser i loven for de mest inngripende maktmidlene. Hos oss er blant annet bruk av gass- og slagvåpen regulert i våpeninstruksen.¹²⁶

5.2.3 Samlet vurdering.

Norsk, svensk og dansk politilov opererer altså alle med det felles vilkår at maktbruken må være nødvendig og forsvarlig. I alle tre landene er innholdet i dette rettslige vilkåret også det samme, og vurderingen må da foretas etter et *behovs-* og *forholdsmessighetsprinsipp*. Den store forskjellen fra vårt system, er at både Sverige og Danmark i tillegg opererer med en detaljregulering over situasjoner og typetilfeller som må foreligge for at politiet kan bruke makt generelt, i tillegg har dansk politilov regler for de mest inngripende maktmidlene.

Hvordan systemet med en detaljregulering i Sverige og Danmark fungerer i praksis vites ikke, men ettersom disse landene opererer med en slik regulering, kan dette tale for at vi også kunne hatt et tilsvarende system. Videre er det, sett fra borgerens side, klart at en detaljregulering ville vært positivt, da dette bidrar til større forutberegnelighet med blant annet "hensyn til politiets handlingsmønster".¹²⁷ Det vil også gi borgerne mulighet til å vurdere om de har overskredet grensene for maktbruk i det konkrete tilfellet. Videre kan det også vektlegges at sett fra politiets side, vil detaljerte regler gi "større klarhet omkring den praktiske rekkevidden" av maktmyndigheten "innad i etaten".¹²⁸ Dette kunne igjen bidratt til at politiet lettere kunne holdt seg innenfor den myndighet de har under maktutøvelsen. På den annen side kan det anføres at en detaljregulering kan føre til at politiet lett vil bli handlingslammet i situasjoner som ikke er regulert. Det må antas å være umulig å regne opp alle tilfeller og situasjoner som kan forekomme. Videre kan det hevdes at en detaljregulering kanskje vil bli distansert av utviklingen i samfunnet.¹²⁹ Det kan også tenkes en detaljregulering kan resultere i at det lett kan oppstå unødvendige diskusjoner og kveruleringer mellom sivile og politi i forbindelse politiets maktbruk i et konkret tilfelle. Dersom borgerne kjenner til de rettslige grensene for politiets maktbruk, kan det nok i noen tilfeller også føre til at sivile skal prøve å leve på "kanten" av loven, og dermed skape slike konfliktsituasjoner mellom sivile og politi. På den annen side kan det være et moment at dersom politimannens maktbruk er forutsigbar, kan dette bidra til å holde annen voldsbruk nede, for eksempel vold mot politiet. Dersom mennesker kjenner til når politiet kan gripe inn med makt, og hva de kan gjøre, kan det hende at en lovlydig oppfører seg roligere under en eventuell pågrep enn en som ikke kjenner dette. En som ikke kjenner til politiets maktbruk kan lett bli skremt og redd under en inngripen fra politiets side, og redde mennesker som forsvarer seg må antas å kunne skape farlige situasjoner for tjenestemennene.

Som vi ser, kan en detaljregulering om politiets maktbruk være positiv og negativ, avhengig av hvor en ser det fra. I vurderingen om vi trenger en detaljregulering i loven for politiets

¹²⁵ Jfr. Henricson, s. 203.

¹²⁶ Jfr. vi. § 17 b)

¹²⁷ Jfr. Ot. prp. nr 22 (1994-1995) s. 18.

¹²⁸ Jfr. Auglend, s. 428.

¹²⁹ Jfr. Auglend, s. 428.

maktbruk er det også et moment å se nærmere på pl. § 6 fjerde ledd slik den er, og opp mot kravene som stilles til en lovhjemmel etter EMK.¹³⁰

Menneskerettsloven § 2. jfr. pl. § 3 sier indirekte at pl. § 6 fjerde ledd om politiets maktbruk, må oppfylle de krav til hjemmelens trinnhøyde, klarhet, og tilgjengelighet som følger av EMK. Art 2 og 8. Bestemmelsen i § 6 fjerde ledd kan sies å ”formelt sett ... tilfredsstillende ... lovkravet”.¹³¹ Det kan imidlertid stilles spørsmål ved om den oppfyller kravene til tilgjengelighet og klarhet.

Bestemmelsen i § 6 fjerde ledd kan, som formell lov, sies å være godt tilgjengelig for borgerne gjennom offentliggjøring i lovsamlingen, Lovdata og Lovtidende.¹³² I forhold til EMK art. 2 gir imidlertid ikke vilkåret ”nødvendig og forsvarlig” borgerne noen ”nevneverdig forutberegnelighet og begrensning” av når de kan møtes med makt.¹³³ På den annen side finnes det visse presiseringer i pi., jfr. bl.a. § 3-2 tredje ledd om bruken av håndjern. Videre er bruken av gassvåpen og slagvåpen¹³⁴ regulert i vi. § 17 b). I tillegg er bruken av de sterkeste politigrepene nærmere regulert i ulike direktiver fra politidirektoratet.¹³⁵ I utgangspunktet kan en da si at kravet til forutberegnelighet etter EMK er oppfylt. Problemet er at bare politiinstruksen og de ulike direktivene er offentlig tilgjengelig.¹³⁶ Våpeninstruksen er intern, og ikke offentliggjort i Norsk Lovtidende eller på internettisider som allmennheten har adgang til.¹³⁷ Kunngjøringen er da i utgangspunktet begrenset til politiet selv, og dette kan ikke sies å være i tråd med kravet om tilgjengelighet etter EMK. På den annen side kan det anføres at våpeninstruksen er tilgjengelig for borgerne i bl.a. bokhandler i form av juridisk teori¹³⁸. Selv om maktreguleringen i vår lov da ikke oppfyller kravene etter EMK til det fulle, kan den nok heller ikke sies å være i strid med konvensjonen.¹³⁹ Dette kan da tale for at vi ikke trenger en lovfestet detaljregulering om politiets maktbruk. For å gjøre situasjonen bedre kunne det imidlertid vært et alternativ å for eksempel legge våpeninstruksen ut på politiets nettsider, slik at allmennheten fikk tilgang til den. Et annet, og kanskje bedre alternativ, hadde vært og lovfestet kriteriene for bruk av slagvåpen og gassvåpen som fremgår av våpeninstruksen. Dette samsvarer også med systemet som det blir operert med i Danmark.¹⁴⁰

Etter denne gjennomgangen ser vi at det som taler for en detaljregulering i loven, er at forutberegneligheten til borgerne ville blitt bedre. Videre kan det legges vekt på at slik maktkriteriet i loven er nå, kan en for eksempel ikke si noe konkret om når politiet kan anvende makt og maktmidler. En detaljregulering ville også vært bedre i samsvar med kravene etter EMK. Videre vil en detaljregulering gitt politiet innad mer oversikt over maktmyndigheten de har, som igjen kan føre til at politiet kanskje lettere kan holde seg

¹³⁰ Det kan også nevnes at legalitetsprinsippet oppstiller krav til klar hjemmel for inngrep i privates rettsfære, jfr. bl.a. Rt. 2002 s.1298.

¹³¹ Jfr. Auglend, s. 428.

¹³² Jfr. også Myhrer, s. 36.

¹³³ Jfr. Myhrer s. 36.

¹³⁴ Når det gjelder slagvåpen foreligger det, som nevnt under pkt. 3.4, et allment tilgjengelig direktiv som går på *hvordan* slagvåpen skal benyttes. Direktivet sier imidlertid ikke noe mer om *når* slagvåpen kan benyttes, jfr. Rundskriv 2007/004 s. 2.

¹³⁵ Se Rundskriv 2007/11. Innholdet i rundskrivet er også nevnt under pkt. 3.2.

¹³⁶ Jfr. Auglend, s. 429. Når det gjelder de ulike direktivene, er ikke alltid disse å oppdrive på internett for allmennheten. Dersom en henvender seg til politiet, kan en imidlertid få de tilsendt på e-post.

¹³⁷ Jfr. Myhrer s. 37.

¹³⁸ Jfr. bl.a. Auglend, s. 436- 438, og Auglend, regelsamling for politiet s. 440-445.

¹³⁹ Jfr. også Myhrer s. 37, og Auglend s. 429.

¹⁴⁰ Jfr. pkt. 5.2.2.2 om det danske lovsystemet.

innenfor de rettslige rammene under maktutøvelsen. I tillegg kan det legges vekt på at Sverige og Danmark opererer med detaljerte reguleringer for politiets maktbruk

Sett fra politiets side, kan det anføres at med tanke på de ulike og krevende situasjonene som politiet kan komme opp i, kan det tenkes at en detaljregulering kan gå på bekostning av rettssikkerheten til enkelte dersom politiet må bruke unødvendig tid til å tenke gjennom ulike detaljer før en eventuelt kan gå til aksjon. Det er derfor viktig at politimannen ikke blir styrt av en detaljert regulering som gir han liten mulighet til å anvende skjønn i det konkrete tilfellet. Videre er et moment at også Sverige og Danmark som nevnt i tillegg til de detaljerte reglene opererer med et felles vilkår for maktanvendelse at maktbruken må være nødvendig og forsvarlig. Dette er således det samme maktkriteriet som vi har, og svensk og dansk politi må da foreta den samme vurderingen som norsk politi må, før makt kan anvendes. Det er også et moment at norsk politi har flere ulike direktiver å forholde seg til under maktutøvelsen, i tillegg til ”nødvendig og forsvarlig”. Som vi har sett har det kommet flere ulike direktiver i 2007 som gir politiet nærmere reguleringer for når og hvordan ulike fysiske maktmidler skal anvendes.¹⁴¹ Det kan også tenkes at det kommer flere direktiver ved senere anledninger. Dette gir da politiet mer oversikt over den praktiske rekkevidden av maktmyndigheten, og ut i fra dette kan de også lettere holde seg innenfor de rettslige rammene. I tillegg opererer norsk politi også som nevnt med politi- og våpeninstruks som regulerer anvendelsen av makt og maktmidler. En kan da si at det foreligger en viss detaljregulering av norsk politis maktmyndighet allerede.

Dersom disse reguleringene hadde blitt lovfestet, er det klart at dette ville gitt borgerne bedre forutberegnelighet. På den annen side vil en detaljregulering aldri bli uttømmende, og det kan da anføres at det aldri vil foreligge forutberegnelighet for alle situasjoner der politiet blir nødt til å gripe inn. Det kan også vektlegges at ettersom politiinstruksen er allment tilgjengelig, og politidirektoratet har kommet med flere direktiver i løpet av 2007 som også er tilgjengelige for borgerne, foreligger det nå bedre forutberegnelighet på sentrale maktområder, som for eksempel når og hvordan politiet kan bruke håndjern, og omstridte politigrep. Reguleringen av gass- og slagvåpen er som nevnt ikke allment tilgjengelig på samme måte, men fremgår bare av våpeninstruksen som er tilgjengelig internt for politiet, og i noe juridisk teori. Det er et krav etter EMK om tilgjengelighet og forutberegnelighet, og i følge pl. § 3 skal politiloven ”gjelde med de begrensninger som er anerkjent i folkeretten”. Dette taler for at det bør skje en bedre offentliggjøring, eller kanskje en lovregulering, av politiets bruk av slag- og gassvåpen. Ettersom disse maktmidlene kan anses som de mest inngripende fysiske maktmidlene norsk politi besitter¹⁴², vil det være viktig at de reguleringene som foreligger, og som eventuelt kommer senere, er lett tilgjengelig for allmennheten. Dette kan også være et sentralt poeng for å sikre borgernes tillit til politiet som samfunnets sivile maktapparat.

¹⁴¹ Jfr. Rundskriv 2007/004 om slagvåpen, og Rundskriv 2007/11 om halsgrep og mageleie.

¹⁴² Rangeringen av de fysiske maktmidlene er ikke absolutt, men et godt utgangspunkt. Se pkt. 3.6.1 første avsnitt.

5.2.4 Oppsummering og konklusjon.

Etter en samlet vurdering taler det meste for at vi ikke trenger en detaljregulering i loven for når politiet kan anvende makt. Sett fra politiets side, og med hensyn til borgernes rettssikkerhet, er nok dette den beste løsningen også. Det foreligger for så vidt en viss detaljregulering allerede, i form av ulike direktiver og instruksjoner. En forutsetning for at vi ikke trenger å lovfeste disse reguleringene, er imidlertid at politiets interne reguleringer, herunder våpeninstruksen, blir bedre allment tilgjengelig, på samme måte som for eksempel politiinstruksen, og ikke bare gjennom noe juridisk teori. Et alternativ kunne kanskje også vært å legge de ulike reguleringene ut på politiets nettsider. Kravet til klarhet og tilgjengelighet etter EMK ville da lettere kunne anses oppfylt, og borgerne få bedre oversikt over maktmyndigheten til politiet. Det beste ville nok vært en lovfesting av de mest inngripende maktmidlene til politiet, på lik linje med Danmarks system¹⁴³, men dette anses ikke som nødvendig dersom kravene til tilgjengelighet og forutberegnelighet for borgerne er oppfylt gjennom andre tiltak.

Konklusjonen blir da at vi ikke trenger en detaljregulering i loven for politiets maktbruk.

¹⁴³ Jfr. også NOU 2004:6 der det danske lovsystemet blir nevnt.

6. Avslutning.

I denne oppgaven har vi for det første gått gjennom de fysiske maktmidlene og metodene som en politimann besitter under utførelsen av et tjenesteoppdrag. Dette er midler og metoder som kan medføre skader på den berørte, og i noen tilfeller resultere i dødsfall. Det er klart at politiets metoder, sett utenifra, kan i slike tilfeller virke svært brutale. Vi har også gått nærmere inn på de rettslige betingelsene for maktanvendelsen, som politiet må forholde seg til under all maktutøvelse. Disse betingelsene gjør arbeidssituasjonen til polititjenestemannen svært krevende. I sin arbeidshverdag møter politiet mange ulike og vanskelige oppdrag som må løses raskt, og dermed vil det være liten tid til overveie alle sider ved oppdraget. Det kan derfor ikke kreves at den enkelte tjenestemannen skal kunne "forutse alle tenkelige retninger som et oppdrag kan lede hen til, eller skal ha gjennomtenkt alle eventualiteter rundt oppdraget".¹⁴⁴ Det politimannen må gjøre er å velge den fremgangsmåten og middel som med en gang fremstår som den mest tjenlige med tanke på å løse oppdraget. En politimann besitter som nevnt ulike fysiske maktmidler under tjenesteutøvelsen, og dersom disse maktmidlene og metodene benyttes, kan dette medføre en skaderisiko for den som blir berørt, og gi alvorlig skadeomfang.¹⁴⁵ Det kan anføres at desto sterkere maktmiddel som er involvert i løsningen av et tjenesteoppdrag, desto større mulighet for overdreven maktbruk og skader på de berørte. Det er derfor viktig at fremgangsmåten til polititjenestemannen i løsningen av et tjenesteoppdrag hele tiden vurderes på bakgrunn av de rettslige betingelsene for maktbruk, herunder hva som er behovs- og forholdsmessig, jfr. "nødvendig og forsvarlig" jfr. pl. § 6 fjerde ledd. Under tjenesteoppdraget kan ulike omstendigheter medføre at det som i utgangspunktet fremsto som det beste middelet, ikke lenger er det. "Politiet må alltid tenke alternative løsninger slik at de kan være i forkant av eventuelle utilsiktede hendelsesforløp."¹⁴⁶ Det er således svært vanskelige vurderinger som må foretas i den enkelte situasjon. Når politiet for eksempel anvender makt og maktmidler under et tjenesteoppdrag kan det da forekomme tilfeller der politiet, dessverre, går utenfor det som i utgangspunktet var nødvendig og forsvarlig i den konkrete situasjonen.¹⁴⁷ For borgerne vil slike tilfeller sette politiet i et dårlig lys, og skape mistillit til etaten. Når i tillegg polititjenestemenn i noen tilfeller ikke blir straffet, for det som sett utenifra virker som en ulovlig tjenestehandling, vil dette også forsterke dette negative synet. Når politiet er gitt maktmyndighet i sitt arbeid, er det klart at det må "levnes politiet en forholdsvis romslig ramme når man skal vurdere handlingen i ettertid".¹⁴⁸ Dersom politiet ikke kan anvende makt i sitt arbeid, kan samfunnet utvikle seg til et anarki. På den annen side kan det anføres at dersom politiet går utenfor sin rett, kan det utvikle seg til en politistat. Det er således en vanskelig balansegang som må foretas både for lovgiveren og håndheveren.¹⁴⁹

Det er derfor sentralt at folk flest har mest mulig kunnskap til den rollen politiet har i samfunnet, herunder hvilke maktmidler og metoder de kan benytte seg av, og de vanskelige vurderingene som polititjenestemannen står ovenfor i sin arbeidssituasjon. Denne kunnskapen kan til en viss grad sikres gjennom en bedre offentliggjøring av de ulike reguleringene og direktivene som politiet må forholde seg til i sitt daglige arbeid.

¹⁴⁴ Jfr. Nilstad og Nilsen, s. 96.

¹⁴⁵ Jfr. bl.a. pkt. 3.2 om konsekvensene av håndmakt.

¹⁴⁶ Jfr. Nilstad og Nilsen, s. 97.

¹⁴⁷ Jfr. Rt. 2003 s. 948, se pkt. 4.3.2.2.1.

¹⁴⁸ Jfr. RG 1998 s. 1326, og Rt. 1995 s. 661 under pkt. 4.3.2.1.2

¹⁴⁹ Jfr. Auglend, s. 426.

7. Kilder og litteraturliste.

Litteratur:

- Andenæs. Johs. Andenæs, Statsforfatningen i Norge, 9. utgave, Oslo 2003.
- Auglend. Ragnar L. Auglend, Henry John Mæland, og Knut Røsandhaug, Politirett, 2. utgave, Oslo 2004.
- Berrgren. Nils-Olof Berggren og Johan Munck, Polislagen – En kommentar, Solna 2007.
- Eckhoff og Smith. Torstein Eckhoff og Eivind Smith, Forvaltningsrett, Oslo 1997.
- Gisle. Jon Gisle m.fl., Jusleksikon, 2. utgave, Drammen 2002.
- Henricson. Ib Henricson, Politiret, 3. utgave, København 2004.
- Myhrer. Tor-Geir Myhrer, Som siste utvei, Oslo, 2005.
- Nilstad. Morten Nilstad, Yrkesetikk for politiet, 2. utgave, Oslo 2005.
- Nilstad og Nilsen. Morten Nilstad og John Reidar Nilsen, Publikumsrettet politiarbeid – Generell del, Oslo 2004.

Andre kilder:

- Auglend, Forelesningshefte. Emneliste 3 i politirett (valgemne) høsten 2007. Lastet opp fra UiB sine nettsider 25. oktober 2007.
- Rundskriv 2007/004. ”Bestemmelser om bruk av slagvåpen i politiet.”
- Rundskriv 2007/11. ”Halsgrep, mageleie ved pågripelse/innbringelse og transport av arrestanter mv”.
- Rundskriv G-72/91 21. mai 1991. ”Politiet bruk av såkalt halsgrep ved pågripelser og lignende”.
- Rundskriv G-20/92 22. januar 1992. ”Bruk av halsgrep i nødvergesituasjoner”.

- Ot. prp. nr. 22 (1994-1995). Forarbeidene til politiloven (lov nr 53. 4. august. 1995).
- Innst. O. nr. 44 (1994-1995). Stortingets behandling av lovforslaget til politiloven. (lov nr 53. 4. august. 1995)
- St. mld. Nr. 42 (2004-2005). Politiets rolle og oppgaver.
- NOU 2004: 6. Mellom effektivitet og personvern. Politimetoder i forebyggende øyemed.
- Statistikk 2005 og 2006. Spesialenheten for politisaker, statistikk for 2005 og 2006. (<http://www.spesialenheten.no/index.asp?menuItem=15>)
- Obiora-saken. Spesialenheten for politisaker, påtaleavgjørelser, sak nr 060621/200600496 (<http://www.spesialenheten.no/docs/vedtak.pdf>)
- Arbeidstilsynets nyhetsarkiv. ”Politiet må endre rutiner for opplæring i bruk av pepperspray”. Lastet opp 11.oktober 2007. (<http://www.arbeidstilsynet.no/c26964/nyheter/vis.html?tid=42071>).
- Vedtak om pålegg - politiets opplæring i bruk av pepperspray. Lastet opp 10. september2007. (<http://www.arbeidstilsynet.no/binfil/download.php?tid=42075>).
- Artikkel ”Hjerneskadet av pepperspray”. Lastet opp 10. september 2007. (<http://politiforum.no/id/2234>)
- Artikkel fra politiets fellesforbunds nettsider: ” Ønsker mer kunnskap om politiets rolle”. Lastet opp 17. september 2007. (<http://pf.no/index.gan?id=4932&subid=0>)